

Piuras surfatschas digl uaul en Val Tujetsch surveschan dapi 50 onns sco uaul d'instrucziun e perscrutaziun dalla Scola politecnica federala Turitg.

FOTOS HANS HUONDER

Clima, bau-scorsa e donns da ruir fan quitaus

Dapi 50 onns perscrutescha ed instruescha la Scola politecnica federala Turitg egl uaul dalla Val Tujetsch. En quels onns ei igl uaul sisum la Surselva staus pertuccaus da grondas sfidas: orcan Vivian, bau-scorsa, clima ni era ils donns da ruir dalla selvaschina. «In'enzenna da damonda setschenta tier la midada dil clima. Tgei effect che quella vegn la fin finala ad haver pigl uaul en muntogna ei grev da dir», ha Harald Bugmann dalla Scola politecnica Turitg detg il venderdis en in referat a Sedrun.

HANS HUONDER/FMR

Dapi 1973 perscrutescha ed instruescha la Scola politecnica Turitg egl uaul da muntogna ella Val Tujetsch. Quei ei il cass sin ina surfatscha da 176 hectaras els uauls dil Tgom, Surrein, Bugnei ed Udatsch. «Sunter che nus savevan bia digl uaul ella Bassa, surtut da quel digl Uetliberg sco uaul da perscrutaziun ed instrucziun, havein nus vuliu seprofundar en quel dallas Alps», di Harald Bugmann, professer per ecologia forestala ella gruppa da perscrutaziun dalla selvicultura dalla scola politecnica. El sid dalle Alps ei sedau la caschun d'instradar ina perscrutaziun egl uaul da Novaggio el Tessin e dalla vart dil nord dalle Alps en surfatschas digl uaul en Val Tujetsch.

Collaboraziun positiva

La fin dall'jamna vargada ei quei miez tschentaner da collaboraziun dalla vischnaunca da Tujetsch culla Scola politecnica federala Turitg vegnius commemoraus cun in referat il venderdis sera ed in'uatga egl uaul la sonda. «Igl ei 50 onns cun ina collaboraziun positiva e beinvulenta», ha il president communal da Tujetsch, Martin Cavegn puntuau il venderdis sera ed il menader dalla regiun dalla Surselva digl Uffeci d'uaul e prighels dalla natira dil Grischun, Renaldo Lutz, ha sutastrihau l'impurtonza dalla perscrutaziun per la lavur pratica. El spera che quella collaboraziun cuntinueschi aunc ditg. «Dapi 2008 seprulunghescha il contract da collaboraziun mintgamai senza discussiun», constatescha Martin Cavegn.

Uauls cun differentas exposiziuns

En Val Tujetsch sepsoscha la caschun da perscrutar ed instruir en uauls cun differentas exposiziuns. Mo buca mo quei. «En quels 50 onns essan nus vegni confruntai cullas pli differentas situaziuns. Jeu patratgel per exempel vid igl orcan Vivian digl onn 1990 che ha era sderneu bia uaul ella Val Tujetsch, surtut quel da protecciun sur Bugnei», di Harald Bugmann. Sunter igl orcan ha il bau-scorsa fatg leu fastedis ed ussa, ch'igl uaul sesvilupescha fetg bein, ha ei num preparat quel per la funcziun da protecciun vegnenta. «In uaul sur in vitg ni colligiaziuns da traffic sto esser persi-

Harald Bugmann ha referiu il venderdis sera a Sedrun davart igl uaul da muntogna, respectivamein las enconuschientschas recaltgades en quel dalla Val Tujetsch.

«La natira vegn segiramein a vegnir a frida culla midada dil clima. Sche quei svilup ei lu denton era en favur dalla protecciun ei in'otra damonda.»

Harald Bugmann, professer per ecologia forestala

stents. El sto vegnir tgirau aschia ch'el ademplescha permanent la funcziun da protecciun», di Harald Bugmann. Regiuvinar in uaul en muntogna ei cumbinau cun grondas sfidas. D'ina vart ei quei il cuort temps dalla vegetaziun, da l'otra vart il squetsch che vegn dalla neiv ni magari era dalla crappa: «Per capir il svilup d'in uaul ei la savida dils antecessurs d'eminenta impurtonza. In forester ei occupaus rodund 40 onns en in uaul, igl uaul sez sa survegnir ina vegliadetgna d'entochen 300 onns.» Gest per quei motiv seigien uauls da perscrutaziun ed instrucziun ina plattafurma pil brat da savida da tuts pertuccai egl engaschi forestal.

Donns da ruir e clima fan fastedis

Dapi ils onns 1980 creschan las temperaturas dil clima successivamein. Entochen la fin da quest tschentaner savessen ellas esser ellas muntognas per siat entochen ogt grads pli aultas ch'avon l'industrialisaziun. Cun emprovas, tgei plantas che savessen ademplir igl avegnir la funcziun da protecciun digl uaul da muntogna, vegn eruiu models pusseivels pigl uaul futur. Il svilup da plantinas da differenta specia en Val Tujetsch ha mussau denter auter ch'il castagner sesvilupescha bein, era il tscherscher e lu scapescha aunc adina il pégn. Meins buns resultats han ins entochen ussa dalla glienda ni il ruver. Il fau sesvilupescha medio-cramein.

«La natira vegn segiramein a vegnir a frida culla midada dil clima. Sche quei svilup ei lu denton era en favur dalla protecciun ei in'otra damonda», di Harald Bugmann. Pertuccont il svilup digl uaul ha el era tematisau il venderdis sera la problematica dils donns da ruir dalla selvaschina: «La pli favoreivla regiuvinaziun ei aunc adina la naturala e quella cun plantinas. Pervia dalla selvaschina ei quei buca pusseivel dapertut.» Pli che 60 % digl uaul el cantun Grischun seigi pertuccaus da quella problematica. Mo buca mo la selvaschina fa quitaus, era il bau-scorsa. Adina puspei caschuna quel gronds donns. Quei ei era semussau egl uaul sur Bugnei sunter igl orcan Vivian. Sper il donn caschun digl orcan ha il bau-scorsa allura procurau per ulteriurs donns ella part digl uaul che haveva resistiu al Vivian.

GLION

1800 kilometers viers Lwiw

L'jamna vargada ei la rampa dalla remisa dalla Viafier retica a Glion stada in liug beinfrequentau. «Nus havein retschert massa material», ei il commentari da Mathilda Derungs.

AUGUSTIN BEELI/FMR

L'jamna vargada ha Mathilda Derungs organisau ensemen cun Ignaz Derungs oriunds da Tavanasa, ina rimnada a favur dils pertuccai dall'uiara ell'Ucraina (mira LQ 12-6). Partenaria directa dils Sursilvans ei la Fundaziun polaca Humanosh da Slawa ed Izek Wolosianski.

Sustegn dils Lions

Tomasz Schmidt ei representant dalla fundaziun ed ei domiciliaus dapi 30 onns ad Abtwil el cantun Argovia. Sonda eis el vegnius a Glion per mirar il decuors dall'acziun sursilvana. «Per nosa fundaziun han ins rimnau 15 tonnas a Regensdorf/Turitg, ogt tonnas a Flums ed ussa cheu a Glion rodund 20 tonnas. Jeu sai garantir ch'il material vegn dabien directamein als pertuccai ell'Ucraina.» Duront ina viseta ella remisa raquenta el co il transport vegn ad ir. Igl ei in viadi da rodund 1800 kilometers. «Dalla Svizra van ils camiuns en Pologna. Sur Zdynia, in liug ellas Carpatas el sid dalla Pologna, va il convoi sul cunfin e 70 kilometers viers ost tochen el marcau da Lwiw, per tudestg Lemberg. Ignaz Derungs completescha: «La firma Montalta da Glion, cun siu schef Manuel Montalta, surpren il transport tochen al cunfin. Quei ei pusseivel cul sustegn finanziel dalla fundaziun dil club Lions.»

«Bia e bien material»

La fin da quest meins vegn previsiblamein gl'autist Claudio Montalta a semetter sin viadi. Quei ch'ils organisaturs dall'acziun constateschan specialmei ei: «Nus havein retschert buca mo fetg bia, mobein era fetg bien material». Da margis tochen e cun sonda ei ina squadra da mintgamai quater tochen tschun voluntarias stada en acziun per pachetar il material en scatas. «Nossas experienschas han mussau ch'igl ei meglier da pachetar en scatas normadas e robustas», declara Mathilda Derungs. Ella conferma ch'ei dat proximamein aunc in singul gi da rimnar e numna gest il motiv: «Nus vulein nezegiar la schanza d'emplenir optimalmei il camiun, perquei savessen nus aunc duvrau empau rauba.» Encuretg ei cunzun vestgadira d'affons e carschi, calzers, resti da letg, termagls e pavel d'animals da casa.

Vendergis proxim, ils 23 da zercladur 2023, ei in ulteriur gi da rimnar per la fundaziun Humanosh pil transport ell'Ucraina. Urari d'avertura dalla remisa a Glion: 9.00-12.00 / 13.30-17.00.

Tomasz Schmidt (sen.) ha grond tschaffen dall'acziun dalla Surselva per Humanosh, Ignaz Derungs (enamiez en pei) medemamein.

FOTO AUGUSTIN BEELI

BREIL

Elegiu Ramon Schmed

Cun 225 vuschs ei Ramon Schmed vegnius elegiu la dumengia vargada dil suveran dalla vischnaunca da Breil en suprazonza. Igl um da 26 onns ei carschius si a Breil vitg e succeda a Maria-Luisa Middea che ha abdicau per motivs persunals. Alla votaziun communal ein biabein 25 % da votantas e votants dalla vischnaunca da Breil separticipai. Ramon Schmed surpren siu uffeci igl εμπrem da fenadur. (fmr/ac)

LUMNEZIA

Gian Derungs resta president dall'Ovra Lumbrein

Cun occasiun dalla radunonza generala dall'Ovra electrica Lumbrein che ha giu liug dacuort ei Gian Derungs vegnius reeligiun sco president da quella. Martin Capaul, Flurin Capaul e Nathan Solèr ein medemamein vegni reelegi ella suprazonza. Martin Sgier ei representant dalla vischnaunca da Lumnezia en quella. Gabriel Derungs ei vegnius reeligiun ella cumissiun da quen e gestiun dalla societad. Luca Arquish daventa niev commember da quella. (cdm/fmr)